

judicial proceedings and judiciary sometimes leads to the duplication of powers (for example, the High Council of Justice and the High Qualification Commission) or to the unjustified transfer of powers from one agency to another (for example, from the State Judicial Administration of Ukraine to the High Council of Justice). Therefore, issues of interaction of state and judicial authorities with other state agencies and institutions of the justice system, problems of demarcating their powers based on the analysis of their functions and tasks are gaining special relevance. It has been proved that interaction of state and judicial authorities with other state agencies and institutions of the justice system is carried out in the following areas: 1) financial support and budgeting; 2) HR policy; 3) organizational support for the activities of courts, agencies and institutions of the justice system; 4) creation of conditions for the effective operation of courts, agencies and institutions of the justice system; 5) law-enforcement activities regarding the execution of decisions on the formation or termination (liquidation) of courts. The agencies and institutions that take an active part in the implementation of all directions of interaction for the proper functioning of the judicial system have been characterized. It has been emphasized that the proper functioning of the judicial system as it is, the creation of appropriate conditions for the implementation of independent justice and the protection of the rights and interests of citizens, as well as increasing the level of their trust in the national judicial system depend on the effective interaction of state and judicial authorities with other state agencies and institutions of the justice system.

Keywords: interaction, judicial authorities, state authorities, High Council of Justice, High Qualification Commission of Judges of Ukraine, State Judicial Administration of Ukraine, National School of Judges of Ukraine, judicial system, judiciary, justice.

DOI: 10.33766/2524-0323.99.173-186

УДК: 343.148

Щербаківський М. Г., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)

e-mail: shcherbakovskiy@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

Дементьєв М. В., аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса» (м. Харків, Україна)

e-mail: dementiev1986@ukr.net

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-6662-5455>

Проценко А. М., аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса» (м. Харків, Україна)

e-mail: annatoropenko@ukr.net

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-1714-2449>

КРИТЕРІЇ ТА ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ ЯК ПІДСТАВИ НЕДОПУСТИМОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

У статті розглянуто питання допустимості висновку експерта у кримінальному провадженні. Допустимість визначено як характеристику доказів, до якої висува-

ються певні вимоги. Допустимість висновку експерта має особливості, оскільки у процесуальній формі проводиться дослідження спеціальним суб'єктом, а результатом є доказ як вивідне знання. Доведено, що допустимість висновку експерта визначається не тільки процесуальною формою, але й змістом документу. На підставі узагальнення правозастосовної практики процесуальні порушення, що є підставами визнання експертного висновку недопустимим, класифіковані за двома критеріями: відповідно до етапів проведення експертизи (підготовка та призначення експертизи, провадження експертизи, використання висновку експерта в доказуванні) й тяжкістю наслідків.

Порушеннями на етапі підготовки та призначення експертизи є: процесуальні порушення у збиранні об'єктів експертного дослідження; невідомість походження зразків порівняння, несправжність наданих на експертизу об'єктів; неуповноважений суб'єкт призначення та проведення експертизи. Порушеннями на етапі провадження експертизи бувають: невідповідність експерта вимогам до нього як учасника процесу, вихід експерта за межі компетенції; недотримання форми висновку експерта. Порушення на етапі використання висновку експерта в доказуванні – це невідкриття слідчими органами стороні захисту висновку експерта наприкінці досудового розслідування.

За критерієм тяжкості наслідків виокремлені три групи процесуальних порушень допустимості висновку експерта: 1) очевидні порушення, які включають й істотні порушення, що не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим; 2) умовні порушення, які можуть бути усунуті процесуальними діями й дозволяють визнати висновок експерта допустимим джерелом доказів; 3) несуттєві порушення, які не вимагають усунення та дозволяють визнати висновок експерта допустимим, незважаючи на те, що окремі його складові формально порушують процесуальні вимоги.

Ключові слова: висновок експерта, недопустимість висновку експерта, критерії недопустимості висновку експерта, очевидні, умовні, несуттєві процесуальні порушення.

Постановка проблеми. У нинішній період зміцнення демократичних засад державного та суспільного життя, забезпечення гарантій прав і свобод громадян зростає вимога до підвищення якості судово-експертної діяльності, суттєвою ознакою якої є складання в кожному кримінальному провадженні допустимого, достовірного висновку експерта. Для висновку експерта, як джерела доказів, характерні такі основні ознаки: вони а) надаються з дотриманням спеціального встановленого процесуального порядку; б) є результатом спеціального дослідження; в) спираються на зібрані в справі докази та об'єкти; г) надходять від особи (експерта), яка володіє спеціальними знаннями; до того ж д) доказове значення мають відомості про конкретні факти, встановлені в ході дослідження та відображені у висновках експерта.

Сказане дозволяє стверджувати про особливості оцінки допустимості висновку експерта у кримінальному процесі як джерела доказів.

Висновок експерта, як і будь-який доказ, підлягає оцінці з урахуванням його юридичних властивостей. Властивості доказів закріплені законодавцем у ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України),

згідно із якою кожний доказ оцінюється «з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». У ст. 86 КПК України законодавець надає визначення допустимого доказу як такого, що отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом, а також наголошує, що недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. У теорії доказів вважається загальноновизнаним, що допустимість доказу – це його придатність за формою, що означає дотримання під час роботи з доказами всіх формальних вимог, зазвичай, прямо передбачених законом. Додамо також, що, згідно зі ст. 62 Конституції України, «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом», тобто недопустимих доказах. Відповідно до вказівок Пленуму Верховного Суду України, при перевірці й оцінці експертного висновку суд серед інших обставин повинен з'ясувати: «чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень», що безпосередньо пов'язано з визнанням висновку експерта допустимим джерелом доказів [1].

Таким чином, встановлення відсутності/наявності порушень процесуального закону при проведенні експертного дослідження має суттєве значення для визначення допустимості висновку експерта. Крім того, допустимість є процесуальною умовою достовірності висновку експерта. Встановлення допустимості висновку експерта – це перший й обов'язковий етап оцінки, який суттєво впливає на достовірність результатів експертного дослідження. Поєднання допустимості як формально-юридичної властивості та достовірності як змістовної властивості експертного висновку надає відомостям про шукані обставини доказове значення й зумовлює можливість їх використання як основу процесуальних рішень [2, с. 28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут допустимості доказів взагалі та висновку експерта зокрема залишається предметом теоретичних досліджень у публікаціях процесуалістів, криміналістів та експертів. Основу дослідження інституту недопустимості доказів становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі теорії кримінального процесу, доказового права, серед яких В. В. Вапнярчук, Г. П. Власова, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, П. А. Лупинська, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, М. А. Погорєцький, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін. У публікаціях із судової експертології дослідженню особливостей оцінки висновку експерта присвячена значна увага науковців, які на підставі узагальнення застосовної практики виокремлюють типові порушення, що обумовлюють визнання недопустимим висновку експерта. Окремі питання в цьому контексті розглядали Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, А. Р. Воробчак, Л. М. Головченко, О. Р. Ільїна Ю. І. Кайло, Н. І. Клименко,

Ю. Г. Корухов, В. К. Лисиченко, Ю. К. Орлов, О. С. Осегрова, А. В. Панова, С. М. Сівочек, В. В. Тюпюнник, М. Г. Щербаковський, В. Д. Юрчишин та ін.

Проте, незважаючи на значний внесок учених у цій сфері та із урахуванням сучасних викликів, і досі залишаються проблемними окремі питання недопустимості висновку експерта. Аналіз наукових розробок показує, що існує певна термінологічна невизначеність щодо підстав недопустимості доказів взагалі та висновку експерта зокрема, наводиться обмежений перелік процесуальних порушень, які обумовлюють недопустимість висновку експерта у кримінальному провадженні.

Формулювання цілей. Метою статті є розгляд типових процесуальних порушень проведення судових експертиз, а також формулювання загальних критеріїв недопустимості висновку експерта відповідно до етапів проведення експертизи (підготовка та призначення експертизи, провадження експертизи, використання висновку експерта в доказуванні) та тяжкістю наслідків.

Виклад основного матеріалу. У галузі кримінального процесу при формулюванні визначення поняття допустимості доказів та сутності цієї категорії спостерігається термінологічна невизначеність. Допустимість учені називають умовою, компонентом, правилом, вимогою, ознакою, елементом, аспектом, характеристикою доказів, підставою визнання доказів допустимими (чи недопустимими), критерієм оцінки доказів. Іноді ці поняття комбінують, використовуючи їх як синоніми [3, с. 48]. На наш погляд, найбільш точним по відношенню до допустимості є термін «властивість», до якої висунуто певні вимоги. А. М. Погорелький та М. Є. Шумило до них відносять: законність джерела; законність способу отримання доказів; процесуальне оформлення ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій; належний суб'єкт, що має право проводити процесуальні дії з отримання доказів [4, с. 253-254]. Незважаючи на те що проблеми визнання доказів допустимими перебувають у центрі уваги науковців, проте не можна вважати це питання вирішеним щодо висновку експерта. Очевидно, оцінка допустимості висновку експерта має певні особливості, які пов'язані зі специфічністю цього джерела доказів.

Висновок експерта – результат проведення судової експертизи, ознаками якої є: збирання й підготовка матеріалів, призначення і проведення з дотриманням спеціального правового регламенту, що визначає права й обов'язки експерта, а також суб'єкта, котрий призначив експертизу, та учасників процесу; проведення дослідження, заснованого на використанні спеціальних знань у різноманітних галузях науки, техніки, мистецтва або ремесла; формулювання висновку, який має статус джерела доказів у кримінальному провадженні [5, с. 21]. Особливість висновку експерта полягає в тому, що доказом є вивідне знання, одержане в результаті дослідження об'єктів, які надано ініціатором проведення експертизи.

Обов'язковим етапом оцінки висновку експерта є встановлення його допустимості. З огляду на загальні вимоги щодо допустимості доказів, правниками пропонується звертати увагу на окремі сторони висновку, які характеризують процедуру його формування. С. А. Шейфер розглядає три вимоги до визнання

висновку допустимим: об'єктивність та незаінтересованість експерта в результаті справи; наявність в експерта спеціальних знань, необхідні для проведення експертизи певного виду; дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи [6, с. 205-206]. Щодо підстав визнання висновку експерта недопустимим, то О. М. Тренбак вказує на порушення законодавства стосовно обвинуваченого, експерта, процесуальної процедури та висновку експерта як процесуального документу [7, с. 120-141]. А. Р. Воробчак виокремлює такі властивості допустимості висновку експерта: складання належним суб'єктом, отримання з належного джерела, додержання визначеного законом порядку отримання [8, с. 147-150]. О. Р. Ільїна виокремлює наступні ознаки допустимості висновку судово-медичного експерта: незалежність судового експерта; компетентність судового експерта; об'єктивність, усебічність та повнота досліджень, які проводяться з використанням сучасних досягнень науки й техніки; дотримання процесуального порядку призначення та провадження експертизи; дотримання прав і свободи людини та громадянина [9, с. 95]. І. Ю. Кайло звертає увагу на типові недоліки проведення експертизи, що тягнуть визнання недопустимим висновок експерта: недопустимість об'єкта експертного дослідження; порушення порядку залучення експерта (призначення експертизи); порушення процедури проведення експертизи (експертного дослідження); порушення методики проведення експертного дослідження; порушення вимог до оформлення експертного висновку [10, с. 122-136]. На думку В. М. Абрамової, до порушень відносять: перевищення компетенції судового експерта; недотримання вимог складання висновку; виконання судової експертизи без легітимної підстави (постанови, ухвали) визначених законом осіб, органів про її призначення; використання матеріалів, які не відповідають вимогам допустимості; невитребування додаткових матеріалів, що призвело до неправильного висновку; відсутність попередження про кримінальну відповідальність судового експерта за неправдивий висновок [11, с. 9].

У наведених раніше та інших публікаціях автори несистемно звертають увагу на найбільш загальні, окремі недоліки, пов'язані з проведенням експертизи, які далеко не повністю охоплюють можливі порушення, що безпосередньо впливають на допустимість висновку експерта. Крім того, слід зазначити, що в процесуальній літературі наголошено, що вимога допустимості пред'являється лише формі доказів і не відноситься до змісту [12, с. 8]. Ми вважаємо, що допустимість висновку експерта встановлюється не тільки оцінкою процесуальної форми процедури дослідження, але визначається й шляхом аналізу змісту документу. У зв'язку з викладеним вважаємо за необхідне розглянути та класифікувати процесуальні порушення, що є підставами визнання висновку експерта недопустимим за двома критеріями: відповідно до етапів проведення експертизи (підготовка та призначення експертизи, провадження експертизи, використання висновку експерта в доказуванні) та тяжкістю наслідків. Системний аналіз судової практики допомогло зробити низку узагальнень та виокремити найбільш поширені недоліки правозастосування, які в результаті призводять до втрати експертними висновками своєї доказової цінності саме з позиції допустимості.

Порушення на етапі підготовки та призначення експертизи.

У ролі вихідних даних щодо проведення експертизи можуть стати відомості, інформація, об'єкти тільки тоді, коли вони відображені в матеріалах кримінального провадження й надані експерту слідчим, прокурором, який призначив експертизу. Висновки експертизи є недопустимими доказами, якщо експертом досліджувались об'єкти, одержані в непроцесуальний спосіб або з грубим порушенням кримінального процесуального законодавства [13, с. 45]. Закон прямо виключає висновок експерта, який ґрунтується на доказах, визнаних судом недопустимими, із системи доказів (ч. 5 ст. 101 КПК України). У науковій літературі така ситуація дістала назву «правило про плоди отруєного дерева». Згідно з цим правилом, якщо на підставі незаконно отриманих доказів були одержані інші докази, то вони є недопустимими, оскільки є похідними від незаконно отриманих. У даному випадку результати експертного дослідження отримані на підставі або з використанням доказів, визнаних недопустимими [14, с. 293]. Так під час розгляду справи з обвинувачення особи в незаконному заволодінні транспортним засобом встановлено, що копіювання відбитків слідів папілярних узорів і слідів від рукавичок під час огляду місця події, за даними протоколу огляду місця події, не здійснювалося, такі відбитки не вилучалися. У зв'язку з виявленими порушеннями вимог ч. 7 ст. 237 КПК України, відбитки слідів були визнані недопустимими доказами. А отже, висновки експертиз зазначених об'єктів як такі, що є похідними від недопустимих доказів, були визнані також недопустимими джерелами доказів [15].

Дія доктрини «плодів отруєного дерева» проявляється щодо недостовірних показань, невідомості походження зразків порівняння. Недопустимими доказами можуть бути визнані сумнівні показання свідка, надані на досудовому слідстві, що використовувались експертом як вихідні дані проведеної експертизи (наприклад, відстань і швидкість автомобіля при розслідуванні дорожньо-транспортної пригоди). Неможливість допитати свідка під час судового розгляду для уточнення свідчень веде до відхилення висновку експерта. Для проведення ідентифікаційних досліджень на експертизу обов'язково спрямовують зразки порівняння, які відбираються від об'єктів (людей, предметів, ділянок місцевості тощо), що перевіряються в процесі розслідування (ст. 245 КПК України). Однією з найважливіших процесуальних вимог до зразків порівняння є безперечність їх походження, тобто те, що вони відбивають властивості саме того об'єкта, який перевіряється. Відсутність процесуального підтвердження походження зразків є підставою для визнання висновку експерта недопустимим джерелом доказів. Наприклад, під час розслідування шахрайства підозрюваний передав слідчому, як зразки порівняння, договори попередніх років із відбитками печаток для проведення техніко-криміналістичної експертизи документів. Слідчий не перевіряв походження договорів, у суді їхню справжність не було доведено, тому висновок експерта визнано недопустимим джерелом доказів [16].

Підставами визнання висновку експерта недопустимим є обґрунтовані сумніви щодо справжності об'єктів, які досліджувались експертом. Це пов'язано з неналежною фіксацією та упаковкою речових доказів. Згідно з ч. 1 ст. 192 КПК України,

у висновку експерта обов'язково описуються надані на експертизу матеріали. Якщо зовнішній вид та інші властивості отриманих об'єктів відрізняється від тих, які зазначені у протоколах слідчих (розшукових) дій, зафіксовані за допомогою фото-, відеозйомки, упаковка речових доказів порушена, відсутні підписи слідчого або понятих, то це може свідчити про підміну об'єктів та, як наслідок, відхилення висновку експерта як недопустимого.

Експертизу має призначати та проводити належний учасник процесу. З одного боку, суб'єктами залучення експерта є особи, до компетенції яких входить повноваження призначити судову експертизу (ст. 242 КПК України), з другого – провадження експертизи покладається на експерта (ст. 69 КПК України). Якщо експертизу призначає слідчий, то у його провадженні має бути кримінальна справа, якщо експерта залучає захисник, то у нього повинен бути ордер і відповідний договір про надання правової допомоги, а експертом може бути тільки правосуб'єктний фахівець. Прикладом відхилення висновку експерта як недопустимого слугує розслідування незаконного обігу наркотиків, у якому призначалась велика кількість експертиз наркотичних засобів. Дослідивши докази, суд встановив, що експертизи призначались слідчим, чий повноваження не підтверджено. Сторона обвинувачення не надала суду постанову про слідчу групу, з якої вбачалося б, що слідчий входить до слідчої групи в даному кримінальному провадженні та має повноваження виконувати слідчі дії, у тому числі призначати експертизи [17].

У ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» імперативно зазначено, що «виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз» [18]. Призначення відповідних експертиз недержавним установам, організаціям, приватним експертам законом заборонено. Тому при розслідуванні вбивства висновок судово-медичної експертизи визнано очевидно недопустимим доказом, оскільки складений фахівцями приватного Центру судово-медичних послуг, а крім того, за своїм змістом та формою не відповідає вимогам ст. 102 КПК України, що ставляться до висновку експерта [19].

Порушення на етапі провадження експертизи.

З точки зору допустимості висновку експерта вирішальне значення мають вимоги, які пред'являються до експерта як учасника кримінального провадження. Загальні вимоги стосуються потенційної можливості обізнаної особи бути експертом, другі – визначають можливість особи стати експертом у конкретному кримінальному провадженні, треті – встановлюють права, обов'язки та обмежують дії експерта при виконанні експертизи (ст.ст. 10-13 Закону України «Про судову експертизу», ст.ст. 69, 101-102, 242 КПК України). Правосуб'єктність експерта підтверджується наявністю діючого свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду експертної спеціальності [20]. Агестовані судові експерти включаються до державного Реєстру агестованих судових експертів відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу». Виявлення обставин відводу експерта означає, що висновок виходить від неналежної особи

і тому є недопустимим джерелом доказів. Відсутність у висновку відомостей щодо наявності в експерта відповідного свідоцтва та терміну його дії, даних про експерта в Реєстрі є підставою недопустимості висновку, складеного цим експертом. Так при судовому розгляді кримінального провадження щодо порушення правил безпеки дорожнього руху суд правильно визнав недопустимим доказом висновок експертного авто-технічного дослідження, проведеного підприємцем, у якого свідоцтво на право проведення експертних досліджень втратило чинність і його дію не було продовжено [21].

Закон вимагає від експерта під час проведення досліджень діяти строго в межах закону. До типових процесуальних порушень експерта, зазначає Н. І. Клименко, відносяться такі порушення меж його компетенції: вихід за межі спеціальних знань; самостійне збирання вихідного доказового матеріалу; вільний вибір вихідних даних із матеріалів кримінального провадження [22, с. 58]. Так Верховним Судом визнано істотним порушенням кримінального процесуального закону в аспекті ч. 1 ст. 412 КПК України самостійне отримання медичних документів експертом для проведення судово-медичної експертизи шляхом направлення відповідного запиту в обласну лікарню. За відсутності в матеріалах провадження відомостей про те, що медичні документи, надані експерту для дослідження, отримані в визначеному законом порядку, висновок судово-медичної експертизи визнано недопустимим [23].

До процесуальних порушень етапу провадження експертного дослідження, крім вказаного, слід додати: залучення інших обізнаних осіб як експертів без погодження з ініціатором проведення експертизи, рішення правових питань, недотримання форми висновку експерта, серед яких – відсутність відомостей про попередження експерта щодо кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку, застосовану методикку дослідження, розподіл дослідження при виконанні комплексної експертизи, експертної оцінки результатів, підпису експерта й реквізитів експертної установи та ін.

Порушення на етапі використання висновку експерта в доказуванні.

Істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону визнається невідкриття слідчими органами стороні захисту висновку експерта, що тягне за собою визнання його недопустимим джерелом доказів [13, с. 43-45]. Наприклад, експертиза товарознавчого дослідження та інші документи не були відкриті стороною обвинувачення стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України, відтак, відповідно до вимог ст. 87 КПК України, визнані недопустимими доказами, отриманими внаслідок порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, порушили право обвинуваченого на захист, оскільки змусили його захищатися від так званих нових доказів без надання достатніх можливостей і часу для їх спростування [24].

З практичної точки зору важливо визначити, якою мірою наслідки правопорушень, вчинених у процесі проведення експертизи, впливають на прийняття рішення судом щодо допустимості/недопустимості висновку експерта. Закон не уточнює, якого роду і якого «ступеня тяжкості» можуть бути процесуальні порушення, що спричиняють визнання доказів недопустимими. Цілком зрозуміло,

що не будь-які порушення кримінально-процесуального закону, допущені при провадженні експертизи, приводять до визнання висновку недопустимим джерелом доказів. Процесуальні порушення суттєві тоді, коли «вони позначилися на повноті та всебічності експертного дослідження, об'єктивності та обґрунтованості висновку експерта» [25, с. 245-246]. Виникає питання щодо критеріїв такої «суттєвості». Лише ст. 412 КПК України містить визначення істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, до яких відносить порушення, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. Проте, зі змісту правової норми не зрозуміло, які саме порушення перешкоджають ухваленню законного рішення судом.

Для оцінки допустимості висновку експерта важно встановити критерії (міра оцінки, стандарт) з точки зору наслідків допущених порушень. Традиційно, у залежності від тяжкості наслідків і з огляду на два критерії, процесуальні порушення поділяють на істотні, які тягнуть визнання доказу недопустимим, та неістотні (незначні, формальні), які не впливають на зміст доказової інформації про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення [26, с. 64]. А. В. Панова виокремлює три критерії визнання фактичних даних недопустимими: 1) безумовні, встановлення яких імперативно тягне визнання фактичних даних недопустимими як докази; 2) умовні, встановлення яких може призвести до визнання фактичних даних недопустимими як докази; 3) умовно-консенсуальні, підстави, які мають наслідком визнання фактичних даних недопустимими як докази за умови відсутності консенсусу сторін на використання цих відомостей у доказуванні [27, с. 185]. На нашу думку, щодо вищенаведених нами видів порушень, вчинених при проведенні експертизи, може бути застосований диференційний підхід та запропоновано три критерії, у залежності від наслідків, що впливають на допустимість висновку експерта.

Очевидні порушення, які включають й істотні, не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим. До них відносяться: неналежний суб'єкт, який ініціював або виконував експертизу; некомпетентний експерт; дослідження об'єктів, визнаних недопустимими; використання зразків порівняння невідомого походження; невідкриття висновку експерта під час ознайомлення сторонами з матеріалами кримінального провадження та ін.

Умовні порушення, які можуть бути усунуті процесуальними діями (проведенням допитів, оглядів, направленням запитів тощо) і дозволяють визнати висновок експерта допустимим джерелом доказів. Як правильно вказує В. В. Вапнярчук, подоланням процесуальних порушень, допущених при проведенні процесуальних дій, розуміється не відновлення статусу доказу, отриманого незаконним шляхом, а можливість встановлення відомостей про факти, що в ньому містились, сукупністю інших зібраних доказів [28, с. 276].

Несуттєві порушення дозволяють визнати висновок експерта допустимим, незважаючи на те що окремі його складові формально порушують процесуальні вимоги. До таких порушень, зокрема, можна віднести описки у вказівці номера кримінального провадження, відсутність дати складання висновку, помилки

при описі об'єктів дослідження (зазначення кількості, кольору або назви об'єкта) та ін. Указані помилки не змінюють суті результатів експертиз, аналіз змісту яких дозволяє дійти висновку, що вони проводилися саме по даному кримінальному провадженню й щодо об'єктів, долучених до справи як речові докази й оглянутих судом.

Висновки. Допустимість висновку експерта визначається не тільки процесуальною формою, але й змістом документу. Процесуальні порушення, що є підставами визнання висновку недопустимим, класифіковані за двома критеріями – відповідно до етапів проведення експертизи (підготовка та призначення експертизи, провадження експертизи, використання висновку експерта в доказуванні) та тяжкості наслідків. За критерієм тяжкості наслідків виокремлені три групи процесуальних порушень допустимості висновку експерта: 1) очевидні порушення, які вкочають й істотні порушення, що не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим; 2) умовні порушення, які можуть бути усунуті процесуальними діями й дозволяють визнати висновок експерта допустимим джерелом доказів; 3) несуттєві порушення, які не вимагають усунення та дозволяють визнати висновок експерта допустимим, незважаючи на те що окремі його складові формально порушують процесуальні вимоги.

Використані джерела:

1. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8; із змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 15. [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008700-97>. (дата звернення: 01.08.2022)
2. Щербаковський М. Г. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2021. Вип. 3 (25). С. 21–39.
3. Тюпюник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 218 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків.: Право, 2012. 768 с.
5. Експертизи у судочинстві України: посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
6. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Самарский университет, 2004. 229 с.
7. Тренбак О. Н. Признание доказательств недопустимыми и и исключение их из разбирательства дела в суде присяжных: 12.00.09. М.: 2002, 237 с.
8. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юри наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 254 с.
9. Ильина Е. Р. Проблемы оценки заключения судебно-медицинского эксперта в современном уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара, 2005. 220 с.
10. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 220 с.

11. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 24 с.
12. Бочаров Д. Проблеми юридичного доказування у літературних прикладах: навчальний посібник. Дніпропетровськ: АМСУ, 2002. 28 с.
13. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2018 року по червень 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 75 с.
14. Шербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
15. Постанова Верховного Суду від 30.10.2018 р. у справі № 755/31376/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492177>. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
16. Постанова Верховного Суду у справі № 552/1884/20 від 21.07.2021 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98586232>. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
17. Вирок Веселинівського районного суду Миколаївської області від 12.07.2021 у справі 472/497/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98236391> (дата звернення: 01.08.2022 р.).
18. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 28, ст.232; із змінами станом на 01.01.2022. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
19. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 13.07.2021 р. у справі № 450 /1357/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83049097> (дата звернення 01.08.2022 р.).
20. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: Наказ МЮ України від 03.03.2015 № 301/5; із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції, станом на 11.05.2022. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
21. Постанова Верховного Суду від 12.06.2018 р. у справі № 367/2556/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74747664> (дата звернення: 01.08.2022).
22. Клименко Н. І. Процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*. 2004. № 1 (1). С. 58-61.
23. Постанова Верховного Суду від 04.03.2020 р. у справі № 559/572/18. URL : https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_04_03_2020_roku_u_sprav_i_559_572_18. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
24. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 07.11.2019 р. у справі № 459/2471/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104606137>. (дата звернення: 01.08.2022 р.).
25. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. Москва : Юридическая литература, 1964. 266 с.
26. Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016, 213 с.
27. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: 2016, 224 с.
28. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 524 с.

References:

1. Pro sudovu ekspertyzu v kryminalnykh i tsyvilnykh spravakh: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 30.05.1997 № 8; iz zminamy, vneseny my postanovoi u Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 25.05.1998 № 15. [Electronic resource] (1998) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008700-97>. [in Ukrainian].
2. Shcherbakovskiy, M. H. (2021). Standart dostovirnosti vysnovku eksperta u kryminalnomu protsesi. *Teoriya ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky- Theory and practice of forensic examination and criminology, issue 3 (25)*, 21–39. Kharkiv: NNTs «ISE im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa». [in Ukrainian].
3. Tiutiunyyk, V. V. (2015) Instytut dopustymosti dokaziv yak harantiia ukhvalennia zakonnoho ta obruntovanoho vyroku sudu. *Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2012) (Vol 1-2; Vol. 1) / O. M. Bandurka, Ye. M. Blazhivskiy, Ye. P. Burdol (Eds.) et al.; za zah. red. V. Ya. Tatsii, V. P. Pshonka, A. V. Portnov (Eds). Xarkiv.: Pravo. [in Ukrainian].
5. Ekspertyzy u sudochynstvi Ukrainy: posibnyk (2015) / za zah. red. V. H. Honcharenko, I. V. Hora (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
6. Shejfer, S. A. (2004) Sledstvennye dejstviya. Osnovaniya, processualnyj porjadok i dokazatelstvennoe znachenie. Samara: Samarskij universitet. [in Russian].
7. Trenbak, O. N. (2002) Priznanie dokazatelstv nedopustimymi i i isklyuchenie ih iz razbiratelstva dela v sude prisyazhnyh. Moskva. [in Russian].
8. Vorobchak A. R. (2019) Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
9. Iliina, E. R. (2005) Problemy ocenki zaklyucheniya sudebno-medicinskogo eksperta v sovremennom ugolovnom processe. *Doctor's thesis*. Samara. [in Russian].
10. Kailo, I. Yu. (2016). Dopustymist dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
11. Abramova, V. M. (2004) Ekspertni pomylyky: sutnist, henezys, shliakhy podo lannia. *Extended of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Bocharov, D. (2002) Problemy yurydychnoho dokazuvannia u literaturnykh prykladakh: navchalnyi posibnyk. Dnipropetrovsk: AMSU. [in Ukrainian].
13. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu shchodo vyznannia dokaziv nedopustymym (2021). Rishennia, vneseni do YeDRSR, za period z 2018 roku po cherven 2021 roku / uporiad. zastupnyk holovy Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu, kand. yuryd. nauk V. V. Shchepotkina, pravove upravlinnia (III) departamentu analitychnoi ta pravovoi roboty aparatu Verkhovnoho Sudu. Kyiv. [Electronic resource] N. p. [in Ukrainian].
14. Shcherbakovskiy, M. H. (2015) Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia. Kharkiv: V dele. [in Ukrainian].
15. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 30.10.2018 r. u spravi № 755/31376/14-k. [Electronic resource] (2018) N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492177>. [in Ukrainian].
16. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 552/1884/20 vid 21.07.2021 r. [Electronic resource] (2021) N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98586232>. [in Ukrainian].
17. Vyrok Veselynivskoho raionnoho sudu Mykolaiivskoi oblasti vid 12.07.2021 u spravi 472/497/17. [Electronic resource] (2021) N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98236391>. [in Ukrainian].
18. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 liutoho 1994 roku № 4038-XII. (1994; 2022) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1994, № 28, art. 232; iz zminamy stanom na 01.01.2022. [in Ukrainian].

19. Ukhvala Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 13.07.2021 r. u spravi № 450/1357/17. [Electronic resource] (2021) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83049097>. [in Ukrainian].

20. Polozhennia pro Tsentralnu ekspertno-kvalifikatsiinu komisiuu pry Ministerstvi yustytсии Ukrainy ta atestatsiiu sudovykh ekspertiv: Nakaz Miu Ukrainy vid 03.03.2015 № 301/5; iz zminamy, vnesenymy zghidno z Nakazamy Ministerstva yustytсии, stanom na 11.05.2022. (2015; 2022) [Electronic resource] N. p. [in Ukrainian].

21. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.06.2018 r. u spravi № 367/2556/16-k. [Electronic resource] (2018) N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74747664>. [in Ukrainian].

22. Klymenko, N. I. (2004) Protseualni harantii dostovirnosti vysnovku eksperta. *Kryminalistychnyi visnyk - Kryminalistychnyi visnyk*, 1(1), 58-61. [in Ukrainian].

23. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 04.03.2020 r. u spravi № 559/572/18. [Electronic resource] (2020) N. p. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_04_03_2020_roku_u_spravi_559_572_18). [in Ukrainian].

24. Ukhvala Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Lvova vil 07.11.2019 r. u spravi № 459/2471/16-k. [Electronic resource] (2019) N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104606137>. [in Ukrainian].

25. Petruhin, I. L. (1964) Ekspertiza kak sredstvo dokazyvaniya v sovetskom ugovnomn processe. Moskva : Yuridicheskaya literatura. [in Russian].

26. Osetrova, O. S. (2016) Vyznannia dokaziv nedopustymymy u kryminalnomu provadhenni. *Candidate`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

27. Panova, A. V. (2016) Vyznannia dokaziv nedopustymymy u kryminalnomu provadhenni. *Candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

28. Vapniarchuk, V. V. (2018) Teoretychni osnovy kryminalnoho protseualnoho dokazuvannia. *Doctor`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 04.08.2022

Shcherbakovskiy M., Doctor of Law, Professor, Head of the department of criminal procedure, criminalistics and forensic science, Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs (Kharkiv, Ukraine)

Dementiev M., Postgraduate Student of National Scientific Center

«Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» (Kharkiv, Ukraine)

Protsenko A., Postgraduate Student National Scientific Center

«Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» (Kharkiv, Ukraine)

CRITERIA AND TYPES OF PROCEDURAL VIOLATIONS AS GROUNDS FOR INADMISSIBLE OF AN EXPERT OPINION

The article deals with the admissibility of an expert's report in criminal proceedings. Admissibility is defined as a characteristic of evidence which has certain requirements. The admissibility of the expert's report has its peculiarities, since the research is carried out by a special subject in a procedural form, the result of the examination is evidence as inferential knowledge. It has been proven that the admissibility of the expert's report is determined not only by the procedural form, but also by the content of the document. On the basis of the generalization of law enforcement practice, procedural violations, which are the basis for

declaring an expert report inadmissible, are classified according to two criteria: in accordance with the stages of the examination (preparation and appointment of the examination, production of examination, use of the expert's conclusion in proof) and the severity of the consequences.

Violations at the stage of preparation and appointment of an examination: procedural violations in the search for objects of expert study; the unknown origin of the comparison samples, the falsity of the objects submitted for examination; not an authorized subject for the appointment and production of an examination. Violations at the stage of production of an examination: non-compliance of the expert with the requirements for him as a participant in the process, the exit of the expert beyond the limits of competence; non-compliance with the form of the expert's report. Violations at the stage of using the expert's report in proof: non-disclosure by the investigator to the defense side of the expert's report at the end of the pre-trial investigation

According to the criterion of severity of consequences, three groups of procedural violations of the admissibility of the expert's report are distinguished: 1) obvious violations, including significant violations that cannot be eliminated and cause the unconditional recognition of the expert's report as inadmissible; 2) conditional violations that can be eliminated by procedural actions and allow the expert's report to be recognized as an admissible source of evidence; 3) insignificant violations that do not require elimination and allow the expert's report to be recognized as admissible, despite the fact that its individual components formally violate the procedural requirements.

Keywords: an expert's report; inadmissibility of expert's report; inadmissibility criteria of an expert's report; obvious, conditional procedural, insignificant procedural violations.